

Birleşmiş Milletler Viyana Bürosu
Sosyal Gelişme ve İnsani ilişkiler Merkezi

YASAL OLMAYAN, KEYFİ VE TOPLU İNFAZLARIN
ETKİLİ OLARAK ÖNLENMESİ VE
SORUŞTURULMASINA DAİR ELKİTABI

Birleşmiş Milletler, 1991

İngilizceden Çeviri

Türkiye İnsan Hakları Vakfı

İNSAN HAKLARI DERNEĞİ

YAYINLARI



İNSAN HAKLARI DERNEĞİ

Tunalihilmi Caddesi 104/4

Kavakhdere-ANKARA

Tel: 425 95 47

İÇİNDEKİLER

Giriş	5
1. Uluslararası İnsan Hakları Standartları	6
<i>A. Birleşmiş Milletler</i>	<i>7</i>
Genel Kurul	
Ekonomik ve Sosyal Konsey	
İnsan Hakları Komisyonu	
İnsan Hakları Komitesi	
İşkenceye Karşı Komite	
Suç Önleme ve Denetleme Komitesi	
Suç Önleme ve İhlal Edenlere Davranma Konusunda	
BM Tarafından Tertiplenen Kongreler	
<i>B. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO).....</i>	<i>23</i>
<i>C. Bölgesel Örgütler</i>	
Amerika Kıtası ve İnsan Hakları Komisyonu	
İnsan ve Halklar Hakları Afrika Komisyonu	
Avrupa İnsan Hakları Komisyonu	
2. Yasal Olmayan Keyfi ve Toplu İnfazların Etkili	
Olarak Önlenmesine ve Soruşturulmasına Dair İlkeler	26

GİRİŞ

Dünyanın birçok ülkesinde yasal olmayan, keyfi ve toplu infazlar belgelenmeden ve fark edilmeden meydana gelmektedir. Bu infazlar a) siyasi cinayetleri; b) cezaevinde veya gözaltında işkence veya kötü muamele sonucu ölümleri; c) zor kullanarak "kayıp olanlar"ı; d) yasa uygulayıcı personelin aşırı şiddet kullanması sonucu ölümleri; e) gereken yargılama yapılmaksızın infazları ve f) katliam (jenosid) girişimlerini içermektedir. Bu infazların tespit edilememesi ve dolayısıyla uluslararası kamuoyuna sunulamaması, geçmişte meydana gelmiş infazların adalet önüne çıkartılmasının ve gelecekteki infazların önlenmesinin önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır.

Bu elkitabı, dünyanın her yerindeki yasal olmayan, keyfi ve toplu infazlar hakkında yıllarca yapılan inceleme, araştırma ve taslak çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu kitap ile Suç Önleme ve Denetleme Komitesi'nin Viyana'da 5 ila 16 Şubat 1990 tarihleri arasında yaptığı 10. toplantısında aldığı öneri kararı doğrultusunda, Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin 24 Mayıs 1989 tarihli ve 1989/65 sayılı kararı ile kabul ettiği "Yasal Olmayan, Keyfi ve Toplu İnfazların Etkili Olarak Önlenmesi ve Soruşturulmasına Dair İlkeler" in tamamlanması amaçlanmıştır.

İlkelerin değerlendirilmesine koşut olarak, ilkelerin anlamlı olarak uygulanabilmesi için teknik bilgileri sunmakla hükümetler dışı örgütlerin birlikte yürüttükleri çalışmalarla, yasal olmayan,

keyfi ve toplu infazların etkili olarak önlenmesi ve soruşturulması alanında ek rehberlik yapmaya çalışmışlardır.

1. ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI STANDARTLARI

Bazı uluslararası standartlar keyfi olarak yaşamdan yoksun bırakılmayı yasaklıyor. 10 Aralık 1948 tarihinde Genel Kurul tarafından 217 A (III) No'lu kararı ile kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi "Herkesin yaşama, kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır" saptamasında bulunuyor. 1966 yılında yürürlüğe giren ve 87 devlet tarafından onaylanan, 16 Aralık 1966 tarihinde Genel Kurul'un 2200 A (XXI) No'lu kararı ile kabul edilen Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 6. maddesi "Hiç kimse keyfi olarak yaşamından yoksun bırakılamaz" hükmünü getiriyor. Yasal olmayan, keyfi ve toplu infazlara konulan yasaklar şu sözleşmelerde de bulunmaktadır: İnsan Hakları Amerikan Sözleşmesi'nin 4/1. maddesi "Hiç kimse, yasada ölüm cezası öngörülen bir suçu işlediği için alınan bir mahkeme kararının yerine getirilmesi dışında amaçlı olarak yaşamından yoksun bırakılamaz."

Keyfi olarak yaşamdan yoksun bırakılmama hakkının uygulamaya geçilmesine çalışan uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında Genel Kurul, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Suç Önleme ve Denetleme Komitesi, İnsan Hakları Komisyonu ve emrinde çalışan toplu ve keyfi infazlar hakkında Özel Raportör, Irk Ayrımcılığı ve Azınlıkların Korunması için Alt Komisyon, İnsan Hakları Komitesi ve Hakları Komisyonu, İnsan ve Halklar Hakları Afrika Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu bu-

lanmaktadır. Yasal olmayan, keyfi ve toplu infazların önlenmesi için bu kurumlar tarafından yapılan önemli girişimler aşağıda anlatılmaktadır.

A. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

1. Genel Kurul

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, ilk kez 15 Aralık 1980 tarihinde 35/172 No'lu kararında keyfi ve toplu infazlara yönelik özel bir karar almış, genellikle siyasi amaçlı olarak kabul edilen bu infazların meydana gelmesinden duyulan endişeden hareketle bu karar ile konudan etkilenen üye devletlerin titiz yasal işlemlerin ve mümkün olduğu kadar geniş güvencelerin alınabilmesi için Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde bulunan ilgili hükümlerin içeriğini asgari bir norm olarak kabul etmelerini önemle istemiştir. 36/22 sayılı ve 9 Kasım 1981 tarihli kararında Genel Kurul, Birleşmiş Milletler "Suç Önleme ve İhlal Edenlere Davranma" konulu 6. Kongresi'nde (aşağıda yer alan bölüm A. 7'ye bakınız) yapılan tespitleri de gözönünde bulundurarak toplu ve keyfi infaz uygulamalarını kınadı ve tüm üye devletlere, özel kuruluşları, bölgesel ve bölgelerüstü örgütler ile ilgili hükümetler dışı kuruluşlara çağrıda bulunarak, Genel Sekreter tarafından keyfi ve toplu infazlar sorunu ile ilgili istenilen görüş ve gözlemlerini Suç Önleme ve Denetleme Komitesi'nin 1982 yılında yapacağı 7. toplantısına bildirmelerini istedi (aşağıda yer alan bölüm A. 6'ya bakınız). 37/182 sayılı ve 17 Aralık 1982 tarihli, 38/96 sayılı ve 16 Aralık 1983 tarihli, 38/110 sayılı ve 14 Aralık 1984 tarihli ile

40/143 sayılı ve 13 Aralık 1985 tarihli kararları ile Kurul, Birleşmiş Milletlerin toplu ve keyfi infazlara karşı aldığı tavrını güçlendirmek için bir dizi girişim önerdi.

4 Aralık 1986 tarihinde Genel Kurul'un aldığı 41/144 sayılı karar ile dünyanın değişik yerlerinde çok sayıda meydana gelen toplu ve keyfi infazları sert bir dile kınadı. Kurul, aynı zamanda 1982 yılında, Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından atanan toplu ve keyfi infazlarla ilgilenen özel bir raportörün uygun bir otopsinin yapılmasını da içeren, her türlü şüpheli ölüm olayının soruşturulmasını sağlayacak uluslararası standartları geliştirme zorunluluğu konusunda yaptığı bir tespiti, hüküm altına aldı. (E/ CN. 4/1986/21)

42(141 sayılı ve 7 Aralık 1987 tarihli kararında Kurul, uluslararası standartların taslak haline getirilmesine teşvik anlamında ek bir adım atarak Özel Raportör'ün ilgili Birleşmiş Milletler birimlerinden ve diğer uluslararası örgütlerden bilgi almaya devam etmesini, bu standartlara dahil edilebilecek öğelerin incelenmesini ve insan Hakları Komisyonu'na bu konudaki gelişmeler hakkında rapor sunmasını istedi. Böylece Kurul, keyfi ve toplu infazların uluslararası düzeyde önlenmesinde eksiklik bulunduğunu kabul etmekle kalmayıp, aynı zamanda ilgili alt birimlerin de bu eksikliğin giderilmesi için etkin bir ilgi göstermesini de teşvik etmiş oldu. Bunu yapmakla Kurul bu yeni standartların geliştirilmesinde araç olmuştur. 43/151 sayılı ve 8 Aralık 1988 tarihli kararı ile Kurul, hükümetlere, uluslararası örgütlere ve hükümetler dışı kuruluşlara çağrıda bulunarak, tüm şüpheli ölümler hakkında uygun otopsilerin yapılmasına dair hükümler de dahil olmak üzere, sağlıklı soruşturmaların ya-

pılabilmesinde uluslararası standartların kabul edilmesi için, onlardan Birleşmiş Milletlerin organlarıncı harcanan çabaları desteklemelerini istedi. Ayrıca Kurul, Özel Raportör'ün önerdiği öğelerin bu uluslararası standartlara dâhil edilmesini hüküm altına aldı. Bu düşüncelerden hareketle Kurul, 44/162 sayılı ve 15 Aralık 1989 tarihli kararı ile Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından kabul edilen ilkeleri hüküm altına aldı ve aynı tarihte 44/159 sayılı kararı ile hükümetlere, uluslararası örgütlere ve hükümetler dışı kuruluşlara yasa uygulayıcı personelin görevleri ile ilgili verilecek insan hakları eğitimi ve dersler için eğitim programları ve projeleri düzenlemelerini teşvik ederek uluslararası topluluğa bu amaç doğrultusunda çabaların desteklenmesi için çağrıda bulundu.¹

Bu çalışmalara koşut olarak Kurul, 39/46 sayılı ve 10 Aralık 1984 tarihli ek kararı ile 26 Haziran 1987 tarihinde yürürlüğe giren işkence ve Başka Zalimane, İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Muamele veya Cezalandırmaya Karşı Sözleşme'yi kabul etti. Sözleşme'nin önsözünde, "Suç Önleme ve ihlal Edenlere Davranma" konulu Birleşmiş Milletlerin 5. Kongresi'nde yapılan öne-

¹ **Advisory Services Technical Assistance in the Field of Human Rights**, Human Rights Fact Sheet No. 3 (Geneva, United Nations Centre for Human Rights, 1990); **Summary of Arbitrary Executions**, Human Rights Fact Sheet No. 11 (Geneva, United Nations Centre for Human Rights, 1990); see, also, **The Teaching of Human Rights: Proceedings of the International Congress on the Teaching of Human Rights, Vienna, 12-16 September 1978** (Paris, United Nations Organization for Education, Science and Culture 1980).

riler doğrultusunda 3452 (XXX) sayılı ve 9 Aralık 1975 tarihli Kurul kararı ile kabul edilen "Herkesin işkence veya Başka Zalimane, İnsanlıkdışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezalandırmaya Tabi Tutulmaktan Korunmasına Dair Bildirge" ye atıfta bulunmaktadır.

Sözleşme, ona taraf olan ülkelerin ulusal yasalarında işkence yasalarını ayrıntılandırmakla kalmıyor, aynı zamanda bir üst görevlinin emrinin ya da olağanüstü koşulların işkenceyi haklı kılacak bir neden olarak gösterilemeyeceğini de belirtiyor. Sözleşme ayrıca Birleşmiş Milletler'in işkenceye karşı verdiği mücadele için özel bir öneme sahip iki yeni husus da sunmaktadır. Birincisi, bir işkenceci bundan sonra Sözleşme'ye taraf olan ülkelerin herhangi bir bölgesinde bulunduğu yargılanabilir, çünkü sözleşme hükümlerine göre işkence suçu işlediği iddia edilen kişiler herhangi bir üye devlet tarafından yargılanabilir ya da suçu işlediği üye devlet tarafından yargılanmak üzere oraya iade edilebilir, ikinci hususa göre Sözleşme'ye taraf olan bir ülkenin bölgesinde işkencenin sistemli uygulandığına dair güvenilir bilgiler mevcutsa, Sözleşme hükümlerine göre uluslararası soruşturma yapılabilir. Böyle bir soruşturma sırasında söz konusu devlet kabul ederse yerinde incelemeler de yapılabilir.

Sözleşme'ye üye devletler, kendi yasalarının geçerli olduğu herhangi bir bölgede işkence uygulamalarına son verecek etkili yasal, idari, yargısal ya da başka önlemler almaya yönelik güvence veriyor. Savaş durumu, iç siyasi istikrarsızlık ya da başka bir tür kamusal zorunluluk gibi olağanüstü herhangi bir koşul işkenceyi haklı kılacak bir neden olarak gösterilemeyecek.

Sözleşme gereğince hiçbir üye devlet, herhangi birini onun işkence görme tehlikesiyle karşılaşılabileceğine dair ciddi endişelerin bulunduğu başka bir devlete geri gönderemez, onu iade veya sınırdışı edemez.

Üye devletler, işkence uygulamalarına karşı yürütülen yargısal işlemler konusunda birbirlerini azami ölçüde desteklemeyi kabul eder ve sivil ya da askeri sağlık personelinin ve herhangi bir tutuklama, gözaltı veya hapis durumuna maruz bırakılmış bireyin gözaltı durumu, sorgulanması veya onunla başka biçimlerde ilgilenen diğer yasa uygulayıcılarının eğitimlerinde işkence yasağına ilişkin bilgilerin dahil edilmesini sağlarlar.

Üye devletler ayrıca kendi yasal düzenlemelerinde, işkence uygulamalarından meydana gelen zararların telafi edilmesini ve mümkün olduğu derecede rehabilitasyona olanak tanıyan adil ve uygun bir tazminat için bir yaptırım hakkının olmasını sağlarlar.²

² Methods of Combating Torture, Human Rights Fact Sheet No. 4 (Geneva, United Nations Centre for Human Rights, 1987), pp. 7-910-12. See also Laurence Boisson de Chazoume and others, Practical Guide to the International Procedures Relative to Complaint and Appeal Against Acts of Torture, Disappearances and Other Inhuman or Degrading Treatment (Geneva, World Organization Against Torture, 1988).

2. Ekonomik ve Sosyal Konsey

Birleşmiş Milletler'in Ekonomik ve Sosyal Konsey'i, defalarca keyfi ve toplu infazlar konusuyla ilgilenmiştir. Konsey örneğin, yasal olmayan infazlar da dahil olmak üzere toplu ve keyfi infazlarla mücadele etmeleri ve bunların yok edilmesi için sürekli ve kararlı bir şekilde hükümetlere, hükümetler arası bölgesel örgütlere ve hükümetler dışı kuruluşlara başvuruda bulundu. Konsey ayrıca Birleşmiş Milletler'in insan hakları ve suç kovuşturması ile ilgili birimlerini endişe uyandıran ve kınanan: uygulamaları yok etmeye yönelik kararlar alması için teşvik etmiş ve onay vermiştir.

3. İnsan Hakları Komisyonu

İnsan Hakları Komisyonu'nun Irk Ayrımcılığı ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu

1987 yılında oluşturulan Gözaltı Çalışma Grubu'nun İnsan Hakları Komisyonu Irk Ayrımcılığı ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'na gönderdiği (E/CN. 4/Şub/2/1987/15) No'lu raporuna ek olarak keyfi infazların ya da zor kullanma sonucunda meydana gelen şüpheli ölümlerin tarafsız soruşturulmasını sağlayacak normları değerlendiren bir açıklayıcı not göndermiştir. Bir ölümün şüpheli olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla yapılan otopsi işlemleri için normların geliştirilmesinin özel bir öneme sahip olduğu belirtilmiştir. Bu rapor, aynı zamanda keyfi infazların soruşturulması konusunda Uluslararası Hukukçular Komisyonu tarafından hazırlanan standart önerileri içermekteydi.

1988 yılına ait raporunda (E/CN. 4/1989/3-E/CN. 4/Şub. 2/1988/45) Alt Komisyon 1988/109 sayılı kararı ile Genel Sekreter'in gözetiminde her türlü şüpheli ölümün uygun bir şekilde soruşturulmasını ve uygun otopsi için uluslararası standartların tartışıldığı başka uluslararası forumlarda ne tür görüşler ileri sürüldüğünü anlatan bir belge hazırlanmasını sağlamasını istedi.

1989 yılında Ait Komisyon Genel Sekreteri tarafından hazırlanan şüpheli ölümlerin soruşturulması ve uygun otopsi yapılmasında uluslararası standartlara ilişkin olarak Birleşmiş Milletlerin birimlerinin çalışmalarını özetleyen bir raporu (E/CN. 4/ Şub. 2/1989/25) görüştü.

İnsan Hakları Komisyonu'nun isteği üzerine iki Özel Raportör atandı.

Toplu ve Keyfi İnfazlar Hakkında Özel Raportör

Mart 1982'de Ekonomik ve Sosyal Konsey, 1982/35 sayılı ve 7 Mayıs 1982 tarihli kararı ile toplu ve keyfi infazlarla ilgili sorunları incelemek için özel bir Raportör'e görev vermiştir. Özel Raportör, Kenya'dan Bay Amos Wako, 1982 yılında İnsan Hakları Komisyonu'nun talebi üzerine atanmış ve derhal toplu ve keyfi infazlar hakkında dünyanın dört bir yanından bilgi toplama görevine başlamıştır. O zamandan bu yana, toplu ve keyfi infazlarla ilgili olarak geniş kapsamlı ve hükümetlere yaptığı acil çağrılar da dahil olmak üzere çalışmaları hakkında Komisyon'a bilgi verdiği 3 adet yıllık rapor hazırlamıştır.

1986 yılında İnsan Hakları Komisyonu'na sunduğu ra-

porunda (E/CN. 4/1986/21) Özel Raportör, gözaltında bir ölüm olayı meydana geldiğinde düşünülmesi gereken önlemler üzerinde de durdu:

"Hükümetlerin, nefret uyandıran bir olgu olan keyfi ve toplu infazları ortadan kaldırmaya kararlı olduklarını göstermelerinin bir yolu da soruşturma yürütmek, incelemeler yapmak ve suçlu bulunanları yargılayıp cezalandırmaktan geçer. Bütün şüpheli ölümlerin ve özellikle yasa uygulayıcılarının rol oynadığı olayların her durumda soruşturulmasını sağlamak için uluslararası standartlar geliştirilmeli. Bu standartlar içinde uygun otopsileri de yer almalı. Her türlü gözaltı durumunda meydana gelen bir ölüm prima facie (ilk bakışta, doğrudan) toplu veya keyfi infaz kabul edilmeli ve bu tezi doğrulayacak ya da çürütecek uygun bir soruşturma kamuoyuna açıklanmalıdır."

Özel Raportör, Ekonomik ve Sosyal Konsey tarafından 1989/65 sayılı ve 24 Mayıs 1989 tarihli karar ile kabul edilen ilkelere atıfta bulunarak, "görevini yerine getirmek için kendisine tanınan önemin söz konusu karar ile desteklendiğini" bildirmiştir. Toplu veya keyfi infaz olduğu iddia edilen olaylar üzerine yaptığı yıllık araştırmalarında bundan böyle bu ilkeler'i gözönünde bulunduracaktır. Özel Raportör ayrıca "Herhangi bir hükümetin uygulaması ilkeler'de ifade edilen standartlara ulaşmadığı takdirde, bir hükümet görevlisinin olaylara doğrudan karıştığına dair kanıt olmasa da, bu durumdan hükümet 'sorumlu tutulabilir" demektedir. Konsey'in 1989/65 sayılı kararında hüküm altına alınan standartların etkili olarak uygulanmasını sağlamak amacıyla, hükümetlerin ulusal yasaları ve düzenlemeleri ile yargısal ve yasa uygulayıcı etkilerin uygulamalarını gözden geçirmelerini

önerdi.

Söz konusu rapor "şüpheli biçimde ölümler halinde soruşturma, yargılama ve/veya cezalandırmanın yapılmadığı" konusunda yoğunlaşıyordu. Özel Raportör, askeri kurumların veya yasa uygulayıcı kurumların karıştığı ölüm olaylarını soruşturmakta hükümetlerin son derece çekimser davrandığını belirtti. Başka raporlarda da belirtildiği gibi bu tür olaylarda çoğu kez otopsi veya inceleme işlemleri ya hiç yapılmıyordu ya da işkence olayına ilişkin deliller gibi can alıcı bilgiler unutuluyordu.³

Özel Raportör'ün bir sonraki raporunu (E/CN. 4/1989/25) takdir ederek dikkate aldı ve toplu ve keyfi infazların önlenmesi için önerilerini olumlu buldu. Bundan sonra Özel Raportör, toplu ve keyfi infazlar konusunda yeni gelişmeleri incelediği bir rapor daha (E/CN. 4/1990/22) yazdı. Özellikle insan haklarını savunan ve sosyal konularda ve suç konularında adaleti sağlayan kişilere yönelik ölüm tehditlerinin hızla yayılması şeklinde oldukça endişe verici bir eğilimi dikkate aldı. Aynı zamanda Genel Kurul ve Ekonomik ve Sosyal Konsey'in bu konuyla ilintili doğrudan veya dolaylı kayda değer başarılarını da gözardı etmedi.

³ See D. O'Donnel, **Proteccion internacional de los derechos hu-manos**, 2. ed. (Lima, Comision Andina de Juristas, 1989); and N.S. Rodley, **The Treatment of Prisoners under International Law** (Oxford, Clarendon Press, 1987), pp. 144 164 and B.G. Ramcharan, "The Concept and Dimensions of the Right to Life", **The Right to Life in international Law** (Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 10985), pp. 132.

İşkence Konusunda Özel Raportör

1985/33 sayılı kararı ile İnsan Hakları Komisyonu işkenceye ilişkin sorunları araştırmak üzere özel bir Raportör'ün atanmasını uygun buldu. Raportör'den bu sorunlar hakkında inanılır ve güvenilir bilgiler toplamasını ve bu bilgiler ışığında gecikmeden derhal harekete geçmesi istendi. Bu karar daha sonra 1985/144 sayılı ve 30 Mayıs 1985 tarihli Konsey kararı ile onaylanmıştır.

İşkenceye ilişkin sorunlardan sorumlu Özel Raportör'ün görevi, hükümet temsilcilerinden oluşan Komisyon'a genelde işkence olgusu üzerine raporlar sunmaktır. Bu amaçla hükümetlerle ilişki kurar ve işkencenin önlenmesine yönelik alınan yasal ve idari önlemler ile işkence olayı görüldüğünde ortaya çıkan sorunlara bulunan çareler hakkında bilgi ister.

Özel Raportör'den ayrıca, inanılır ve güvenilir bilgiler önüne geldiğinde, etkili girişimlerde bulunması beklenmektedir. Özel Raportör'ün görevi hakkındaki bu hüküm faaliyetlerinin etkisini oldukça arttıran "acil girişim" işlemine yol açmıştır.

Özel Raportör'ün görev alanı Birleşmiş Milletler'e üye bütün devletleri ve gözlemci statüsünde olan tüm devletleri kapsar. Raportör hükümetlerle yazışarak işkencenin önlenmesi ve işkenceye karşı mücadele konusunda alınan veya alınması planlanan önlemler hakkında bilgilendirilmeyi ister. Bireyin bedensel ve ruhsal bütünlüğünün korunması amacıyla söz konusu hükümetlerin dikkatine sunacağı acil girişimler için başvuruları da

kabul eder. Ayrıca kendisine danışmak isteyen hükümet temsilcileri ile de görüşür ve görevi gereğince bazı ülkelere danışma ziyaretlerinde de bulunur.

Gelecekte yapacağı çalışmalar konusunda Özel Raportör İnsan Hakları Komisyonu'na şu önerilerde bulunur:

- Incommunicado (görüşmesiz) gözaltılar yasadışı ilan edilmeli;
- Gözaltına alınan herkes, zaman kaybetmeden, gözaltına alınma işleminin yasalılığı hakkında karar alacak ve bir avukata görüşme hakkını tanıyacak yetkili bir yargıç önüne çıkartılmalı;
- Gözaltına alınan herkes doktor tarafından muayene edilmeli;
- Gözaltında ölüm meydana geldiğinde otopsi aileden bir temsilcisi huzurunda yapılmalı;
- Gözaltı ve tutuklama yerleri dışından gelen uzmanlar tarafından sürekli denetlenen.

4. İnsan Hakları Komitesi

Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 28. maddesi gereğince kurulan İnsan Hakları Komitesi, gözaltında, keyfi infaz olaylarında ve özellikle Sözleşme'nin Seçici Protokolü'nde bulunan ilgili hükümlerin uygulanması ile ilgili bireysel davalarda bir kararlar dizisi oluşturmuştur. Örneğin Eduardo Bleier olayında Komite, Bleier'in Uruguay askeri kuvvetleri tarafından incommunicado olarak gözaltında tutulduğunu ve iş-

kence ile öldürüldüğü şeklindeki annesi ve eşinin iddiasını görüştü.⁴

Komite, Uruguay Hükümeti tarafından ileri sürülen yalanlamayı inceleme yapmadan kabul etmeyi reddetti. Aksine, kendisiyle birlikte gözaltında tutulmuş olan ve Bleier'e işkence yapıldığını gördüklerini söyleyen tanıklardan kanıt toplayan Komite, Bleier'e Kişisel ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 7. maddesine aykırı olarak işkence yapıldığı ve Uruguay yetkililerinin Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 6. maddesine aykırı olarak Bleier'in öldürdüğüne inanmak için ciddi nedenlerin bulunduğu sonucuna vardı. Komite, Uruguay Hükümeti'ni Bleier'in ölümünden, kaybolmasından ve kötü muamele görmesinden sorumlu kişilerin yargı önüne getirilmesi ve ölümünden ötürü ailesine tazminat ödemesi yönünde çağrıda bulundu.

Bir diğer örnek de, Aralık 1982'de Suriname'de askeri yönetime muhalif 15 kişinin keyfi infazını Nisan 1985'te İnsan Hakları Komitesi'nin Sözleşme'nin 6/1. maddesinin bilerek bir ihlali olarak kabul etmesidir. Komite acilen hükümetten infazların so-

⁴ Reports of the Human Rights Committee (Official Records of the General Assembly, Thirty seventh session, Supplement No. 40) (A/3740), annex X. see also M. Novak, UNO Pakt über bürgerliche und politische Rechte und Fakultativprotokoll: CCPR Kommentar (Kehlram Rhein, N.P. Engel Verlag, 1989), pp. 111 132; and F. Newman and D. Weissbrodt, international Human Rights: Law, Polich, and Process (Cincinnati, Ohio, Anderson, 1990)

ruşturulmasına yönelik etkili girişimlerde bulunmasını, ailelere tazminat ödenmesini ve gelecekte yaşam hakkının koruma altına alınmasını istedi.⁵

5. İşkenceye Karşı Komite

İşkence ve Başka Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezalandırmaya Karşı Sözleşme'nin uygulaması, yüksek ahlaki değer taşıyan ve insan hakları alanında yetenekleri ile tanınmış 10 kişiden oluşan İşkenceye Karşı Komite tarafından denetlenmektedir. Sözleşme'nin 19. maddesine göre taraf olan devletler Sözleşme gereğince aldıkları önlemler hakkında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri vasıtasıyla Komite'ye raporlar sunarlar. Her raporu ayrı değerlendiren Komite, genel yorum yapabilir ve taraf olan devletlere ve Genel Kurul'a iletilen yıllık raporlarına da bu bilgileri dahil edebilir.

Komite taraf olan bir devletin bölgesinde işkencenin sistemli uygulandığını gösteren güçlü belirtileri içeren bilgi alırsa, Sözleşme'nin 20. maddesi gereğince o devletten bu bilgilerin değerlendirilmesine katılmaya ve bunun için söz konusu bilgilere ilişkin gözlemlerini bildirmeye davet eder. Gerekliliğine karar verdiği takdirde Komite, bir ya da birden fazla üyesini görevlendirip kamuoyundan saklı olarak bir soruşturma yü-

⁵ Report of the Human Rights Committee (Official Records of the **General Assembly, Fortieth** session, Supplement No. 40) (A/40/ 40), annex X. See, also, Enforced or Voluntary Disappearances, Human Rights Fact Sheet No. 6 (Geneva, United Nations Centre for Human Rights, 1988).

rütölmesini ve Komite'ye acilen rapor sunmasını isteyebilir. Söz konusu taraf olan devletin onayı ile bu soruşturma, bölgeye yapılan bir ziyareti de içerebilir.

Üyesi veya üyeleri tarafından sunulan tespitleri inceledikten sonra Komite, bu tespitleri ve duruma göre uygun yorum ve önerileri ile söz konusu taraf devlete sunar.

Komitenin 20. madde ile ilgili yaptığı bütün tespitler gizlidir ve işlemlerin her aşamasında taraf olan devletin katkısı aranmaktadır, işlemler tamamlandıktan ve söz konusu taraf devlete danıştıktan sonra Komite, işlemlerin sonucu hakkında taraf olan devletlere ve Genel Kurul'a gönderdiği yıllık raporuna bir özet koyabilir.

6. Suç Önleme ve Denetleme Komitesi

35/172 sayılı ve 15 Aralık 1980 tarihli kararı ile Genel Kurul, Genel Sekreterin Suç Önleme ve Denetleme Komitesi'nin Viyana'da 15-24 Mart 1982 tarihleri arasında yaptığı 7. toplantısına keyfi ve toplu infazlar sorunu ile ilgili bir rapor sunmasını istedi. 36/22 sayılı ve 9 Kasım 1981 tarihli kararı ile Genel Kurul, Komite'nin önerilerde bulunmak üzere konuyu incelemesini istedi. Genel Sekreter tarafından sunulan raporu (E/ AC. 57/1982/4 ve Corr. 1 ve Add. 1) aldıktan sonra Komite, Ekonomik ve Sosyal Konsey'e keyfi ve toplu infazlar konusunda kurallar içeren bir metni karar altına almasını önerdi.

1983/24 sayılı ve 26 Mayıs 1983 tarihli kararı ile Konsey, toplu infazların hunharca uygulanmasını şiddet ve esefle kınayarak ölüm cezaları sorununu Komite'nin Kişisel ve Siyasi

Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile başka uluslararası sözleşmelerde ifade edilen asgari yasal teminat ve güvenceler açısından araştırmasını istedi.

21-30 Mart 1984 tarihleri arasında Viyana'da yapılan 8. toplantısında Komite, ölüm cezası ile karşı karşıya bulunanların haklarını koruyacak bazı güvenceleri gözden geçirdi. Komite'nin önerileri Konsey tarafından 25 Mayıs 1984 tarihinde 1984/50 sayılı karar ile kabul edildi.

1986/10 sayılı ve 21 Mayıs 1986 tarihli kararı (bölüm VI) ile Konsey, Genel Sekreter'in Suç Önleme ve Denetleme Komitesi'nin Viyana'da 22-31 Ağustos 1988 tarihleri arasında yaptığı 10. toplantısına yasal olmayan, keyfi ve toplu infazlar sorunu ile ilgili bir rapor sunmasını istedi. Genel Sekreter "Yasal Olmayan, Keyfi ve Toplu İnfazlar ile Bunların Önlenmesi ve Soruşturulması İçin Tedbirler" başlıklı bir rapor sundu (E/AC. 57/ 1988/5). Hükümetler dışı kuruluşların görüşlerini de⁶ dikkate alarak yapılan görüşmeler sonunda Komite, Yasal Olmayan Keyfi ve Toplu İnfazların Etkili Olarak Önlenmesi ve Soruşturulmasına Dair İlkeler'i içeren bir taslağın Konsey tarafından kabul edilmesini önerdi, bu İlkeler'in uygulanmasının belirli aralıklarla gözden geçirilmesi işlevi Komite'ye verilmiştir.

⁶ Statement by the International Commission of Jurists, a nongovernmental organization in consultative status with the Economic and Social Council, category II, and the International Human Rights Internship Program, a non governmental organization in consultative status with the Economic and Social Council, roster (E/AC. 57/1988/ NGO. 4).

7. Suç Önleme ve İhlal Edenlere Davranma Konusunda Birleşmiş Milletler Tarafından Tertiplenen Kongreler

Suç Önleme ve İhlal Edenlere Davranma konusunda Birleşmiş Milletlerin 1980 yılında düzenlenen 6. Kongresi'nde yer alan Caracs Bildirgesi'nde⁷ **inter alia** (başka şeylerin yanında) şu husus vurgulandı: "Ceza uygulaması ile adalet dağıtımı, hiçbir ayırım gözetmeksizin herkese eşitlik, etkili bir savunma hakkı ile hızlı ve eşitlikçi adalet tanıma zorunluluğu ve tüm insanların hak ve özgürlüklerinin daha geniş güvence ve koruma altına alınması anlamına gelen adalet kurumlarının bulunmasını sağlayacak ilkeler temelinde inşa edilmelidir."

Yasal olmayan infazlar konusunda aldığı 5 No'lu kararında Kongre, tüm hükümetlere çağrıda bulunarak yasal olmayan infazların önlenmesi için etkili önlemler almalarını istedi ve Birleşmiş Milletlerin suç önlenmesi ve insan hakları ile ilgilenen tüm birimlerinin bu tür eylemlere son vermek için mümkün olan her türlü girişimde bulunmasını ısrarla talep etti.

Birleşmiş Milletlerin 1985 yılındaki 7. Kongresi'nde yasal olmayan, keyfi ve toplu infazlar konusunda yeniden aldığı karar ile tüm hükümetler çağrıda bulunarak nerede olursa olsun bu tür eylemlerin soruşturulması için acil ve keskin girişimlerde bulunmaları, suçlu bulunanları cezalandırmaları ve bu tür uy-

⁷ Sixth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Caracs, Venezuela, 25 August - 5 September 1980; Report prepared by the Secretariat (United Nations publication, Sales No. E. 81 IV. 4) chap. I, sect. A.

gulamaları önlemek için gereken her türlü önlemi almalarını istedi.⁸

B. Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO)

Uluslararası Çalışma Örgütü Yönetici Organının Toplanma Özgürlüğü Komitesi, dünyanın neresinde olursa olsun sendikacıların infaz edildiğine yönelik şikâyetleri inceler. El Salvador hükümetinin Rudolf Vierra, Mark Pearlman ve Michael Hammer'in öldürülmelerine ilişkin olarak devam eden hukuki incelemenin sonuçlarını bildirmesi ve bu cinayetlerin aydınlanmasında aktif rol oynamasını istedi.⁹

C. Bölgesel Örgütler

1. Amerika Kıtası İnsan Hakları Komisyonu

Amerika Kıtası İnsan Hakları Komisyonu keyfi infazlarla ilgili olaylarda Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'ne benzer bir tavır takındı. Örneğin 1980 yılında Bolivya'daki askeri yönetimin infazlarına ilişkin olarak Amerika Kıtası Komisyonu 8 Mart 1982 tarihinde 7481 No'lu olay hakkında aldığı kararı ile Bolivya Hükümeti tarafından onaylanmış Cenevre Anlaşması'nın

⁸ Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Milan 26 August 6 September 1985; Report prepared by the Secretariat (United Nations publication, Sales No. E. 86 IV. 1), chap. I, sect. E.

⁹ International Labour Office, Governing Body, Two Hundred and Eighteenth Report of the Committee on Freedom of Association (GB. 221/6/16), para 390, (c).

3. maddesinin ihlal edildiğini tespit etti. Komisyon'un önerdiği çözümler arasında "ölçsüzlük ve ihlalin sorumluluğunu tespit edebilmek için daha geniş ve tarafsız bir soruşturma..." yer alıyordu.¹⁰

Bir dönüm noktası oluşturan iki kararında Amerika Kıtası İnsan Hakları Mahkemesi Honduras Hükümeti'ni İnsan Hakları Amerika Sözleşmesinin 4. maddesi (yaşam hakkı), 5. maddesi (insani muamele hakkı) ve 7. maddesine (kişisel özgürlük hakkı) aykırı davranmaktan suçlu buldu.¹¹

Mahkeme, **Valesquez Rodriquez davası ve Godinez Cruz davasında**¹² "kayıp" olayları ile ilgili olarak (Honduras Hükümeti'nin) "görevi, kayıp olan insanın akıbeti belirsiz olduğu müddetçe bu tür gerçeklerin araştırılması devam ettirilmelidir" kararını verdi ve Honduras Hükümeti'nin kurban ailelerine tazminat ödemesini şart koştu. Ayrıca, Amerika Kıtası Mahkemesi iki önemli tanığın öldürülmesine tepki olarak soruşturma süresince ifade veren tanıkların korunmasında ısrar etti.

¹⁰ Annual report of the Inter-American Commission on Human Rights 1981-1982, OAS doc. OEA/Ser. L/VII. 57, doc. 6, rev. 1 (Washington, D.C., 1982), p. 36.

¹¹ Bu konuya ilişkin genel bir bakış için see E.R. Zafaroni, "The right to life and Latin American penal systems", **The** Annuals of the American Academy of Political and social Sciences, Marvin E. Wolfgang, ed., vol, 506, November 1989, pp. 57-67.

¹² See, Inter-American Court H.R., Velasquez Rodriquez Case, Judgment of July 29, 1988, series C, No. 4; Inter American Court H.R, Godinez Cruz Case, Judgment of January 20, 1989, series Ç. No. 5.

2. İnsan ve Halklar Hakları Afrika Komisyonu

Afrika Birlik Örgütü'nün bir yardımcı kuruluşu olarak daha yeni oluşturulan İnsan ve Halklar Hakları Afrika Komisyonu şimdiye dek keyfi olarak yaşamdan yoksun bırakılmayı içeren bir olay görüşmedi. Komisyon'un görevleri İnsan ve Halklar Hakları Afrika Şartı'na temellendirilmiştir. Buna göre inter alia (başka görevlerinin yanısıra) Şart'a taraf olan bir devlet başka bir taraf devletin Şart'ta yazılı hükümleri ihlal ettiğini iddia ederse, Komisyon suçlanan devletle yazılı iletişim kurabilir.

3. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu yaşam hakkı ile ilgili Amerika Kıtası Komisyonu'ndan daha az davaya bakmıştır. Türkiye'ye karşı Kıbrıs davasında Avrupa Komisyonu, Türk ordusunun Kıbrıs çıkartması sırasında sivillerin maruz kalacağı olası kitlesel infazlar konusunu görüştü. Komisyon, "Önemli ölçüde infazların yapıldığına dair güçlü işaretlerin" bulunduğu tespitini yapabilmek için Komisyon yeterli sayıda görgü tanığı ve mültecilerden gelen ikinci el ifade saptadı.¹³ Bakanlar Komitesi Komisyon raporunu dikkate alarak Kıbrıs'ta bulunan Yunan ve Türk topluluklar arasında görüşmeler önerdi, fakat daha sonra başka bir girişimde bulunmadı.

¹³ Cyprus v. Turkey, Apps. no. 6780/74 and 6950/75, Decision of 17 July 1916, European Human Rights Reports, 482 (1982).

2. YASAL OLMAYAN, KEYFİ VE TOPLU İNFAZLARIN ETKİLİ OLARAK ÖNLENMESİNE VE SORUŞTURULMASINA DAİR İLKELER

Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin 1989/65 sayılı kararına ek Önlem

1. Hükümetler, yasalarla, her türlü yasal olmayan, keyfi ve toplu infazları yasak etmeli ve kendi ceza yasalarında bu tür infazların suç sayıldığını ve ihlallerin ciddiyetini gözönünde bulunduran uygun cezalarla cezalandırılmasını sağlamalıdır. Savaş durumları, savaş tehdidi, iç siyasi istikrarsızlığı ya da başka kamu zaruretleri bu tür infazlar için gerekçe sayılamaz. Bu tür infazlar, bu durumlarla sınırlı olmakla beraber, şu hallerde gerçekleşmemelidir: Silahlı iç çatışmalar, bir kamu görevlisinin veya resmi yetkili ile hareket eden diğer şahısların ya da bu kişilerin teşviki, onayı veya rızasıyla hareket eden birinin aşırı veya illegal şiddet kullanması durumunda ve gözaltında meydana gelen ölüm olaylarında Bu yasak, hükümet yetkililerinin çıkarttığı kararnamelerin üstündedir.

2. Yasal olmayan, keyfi ve toplu infazları önlemek için hükümetler yakalamak, gözaltına almak, tutuklu veya hükümlü olarak cezaevinde tutmaktan sorumlu olan tüm resmi görevliler ve yasa gereğince zor ve ateşli silahlar kullanma hakkına sahip olan resmi olan resmi görevliler üzerine kesin bir emir-komuta zinciri çerçevesinde, sıkı bir denetim sağlamalıdır.

3. Hükümetler üst rütbeli subayların veya kamu yetkililerinin diğer şahıslara bu tür yasal olmayan, keyfi veya toplu infazların

uygulanması için yetki vermelerini veya onları teşvik etmelerini yasaklamalıdır. Herkes bu tür emirlere uymama hakkına ve sorumluluğuna sahip olmalıdır. Yasa uygulayıcıların eğitiminde bu hükümler önemle vurgulanmalıdır.

4. Ölümle tehdit edilenler de dahil olmak üzere yasal olmayan, keyfi veya toplu infazlar tehlikesinde olan birey ve grupların yargısal veya başka araçlarla etkili olarak korunmaları güvence altına alınmalıdır.

5. Hiç kimse, yasal olmayan, keyfi veya toplu infazlara kurban gidebilir endişesini uyandıran önemli nedenlerin olduğu bir ülkeye iradesi dışında gönderilmemeli veya iade edilmemelidir.

6. Hükümetler, özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişilerin resmi olarak kabul edilmiş tutukevlerinde kalmalarını ve bu kişilerin yakınlarına, avukatlarına veya güvendikleri başka bir kişiye sevkleri de dahil olmak üzere kaldıkları tutukevi ve yer hakkında doğru bilgilerin derhal verilmesini sağlamalıdır.

7. Tıbbi personel de dahil olmak üzere, yetkili müfettişler ya da buna eşdeğer bağımsız yetkililer düzenli olarak gözaltı ve tutuklama yerlerini denetlemeli ve önceden haber vermeksizin istedikleri zaman buraları denetleme yetkisine sahip olabilmelidir. Bu kişilere görevlerini yerine getirirken bağımsız çalışabilmenin sınırsız güvencesi tanınmalıdır. Müfettişler bu şekilde hapsedilmiş tüm kişilerle her yerde sınırsız olarak görüşebilmeli ve bu kişiler hakkında tutulan her belgeyi görebilmelidir.

8. Diplomatik müdahale, şikayet sahiplerinin hükümetlerarası ve yargısal kurumlara daha kolay ulaşma olanakları ve kamuoyuna teşhir gibi önlemlerle hükümetler, yasal olmayan, keyfi ve toplu infazların önlenmesi için her türlü çabayı

göstermelidir. Bu tür infazlar hakkında bilgileri araştırmak ve bu uygulamalara karşı etkili önlem almak' için uluslararası mekanizmalar kullanılmalıdır. Yasal olmayan, keyfi ve toplu infazların meydana gelebileceğinin haklı olarak beklenildiği ülkelerin hükümetleri de dahil olmak üzere her hükümet bu konuda yapılan uluslararası soruşturmalara eksiksiz olarak katkıda bulunmalıdır.

Soruşturma

9. Yasal olmayan, keyfi ve toplu infazların olduğu yönde şüphelerin bulunduğu her olay hakkında, yakınları ya da güvenilir kaynaklar tarafından yukarıda bahsedilen koşullarda, doğal olmayan bir ölümün meydana geldiğine işaret eden şikayet durumlarında da derhal, dikkatli ve tarafsız soruşturma yürütülmelidir. Bu tür incelemeler yapmak için hükümetler, soruşturma büroları hazır bulundurmalı ve gerekli işlemlere geçmelidir. Soruşturmanın amacı, ölümün nedeni, şekli ve zamanı ile ölümden sorumlu kişiyi saptamak, uygun bir otopsi yaptırmak maddi ve yazılı kanıtları toplamak ve incelemek ve tanıkların ifadesini almaktır. Soruşturmada doğal ölüm, kaza sonucu ölüm, intihar ve cinayet arasında ayrımlar ortaya çıkartılmalıdır.

10. Soruşturmayı yürüten yetkililer incelemeleri için gereken her türlü bilgi alma hakkına sahip olmalıdır. Soruşturma yürüten kişiler etkili bir soruşturma için gerekli olan bütçe ve teknik olanaklar ile donanmalıdır. Bu tür infazlara karıştığı iddia edilen resmi görevlilerin gelip ifade vermeleri için zorlama yetkisi de bu kişilerde olmalıdır. Aynı koşul tanıklar için de geçerlidir. Bu

amaçla olayla ilgili olduğu iddia edilen resmi görevliler de dahil olmak üzere tanıklara çağrı gönderme ve kanıtların açıklanmasını talep etme hakkına sahip olmalıdırlar.

11. Uzmanlıkta yetersizlik ve tarafsızlıkta kuşkular veya konunun önem taşıması ya da açıkça tekrarlanan aynı türden ihlallerin varlığı nedeniyle kurumsallaşmış soruşturma işlemlerinin ihtiyacı karşılamadığı durumlarda veya kurbanın yakınının bu yetersizliklerden ve diğer haklı nedenlerle şikayetleri olduğu durumlarda, hükümetler soruşturmaları bağımsız bir soruşturma veya benzer işlemler aracılığı ile yürütecekler. Böyle bir komisyona üyeler, tarafsızlıkları, yetenekleri ve birey olarak bağımsızlıkları ile tanındıkları için seçilmelidir. Özellikle inceleme konusu olan kurum, güç veya kişiden bağımsız olmaları gerekir. Komisyon, incelemeye gerekli olan tüm bilgileri almaya yetkili olmalı ve incelemeyi bu ilkelerde bulunan hükümlere göre yapmalıdır.

12. Mümkünse adli kurum uzmanı patolojik bir hekim tarafından uygun bir otopsi yapıncaya kadar ölenin cesedi gömülmemelidir. Otopsi yapanlar soruşturmada mevcut tüm bilgilere, cesedin bulunduğu yere ve ölümün meydana geldiği sanılan yere ulaşabilmelidir. Ceset gömüldükten sonra bir soruşturma yapılması gerekli görülürse derhal ve uygun bir şekilde mezardan çıkartılmalıdır. Bulunan iskelet parçaları özenle ortaya çıkartılmalı ve sistemli antropolojik tekniklerle incelenmelidir.

13. Ceset, dikkatli bir inceleme yürütebilecekleri bir süre için otopsiyi yapanlara bırakılmalıdır. Otopside asgari olarak ölenin kimliği, ölüm nedeni ve şeklini ortaya çıkartmaya çalışılmalıdır. Mümkün olduğu ölçüde ölüm zamanı ile yeri de tespit edil-

melidir. İncelemenin saptamalarını desteklemek amacıyla ölünün renkli fotoğrafları otopsi raporuna eklenmelidir. Otopsi raporunda işkence belirtileri de dahil olmak üzere ölede görülen tüm yaralar tarif edilmelidir.

14. Nesnel sonuçlar elde etmek için otopsi yapanlar olayla ilgili olabilecek kişi, örgüt ve birimlerden bağımsız olarak çalışabilmeli ve tarafsız olabilmelidir.

15. Şikayet sahipleri, tanıklar ve soruşturmayı yürütenler ile aileleri şiddetten, şiddet tehditlerinden ve başka her türlü sindirme hareketlerinden korunmalıdır. Yasal olmayan, keyfi veya toplu infaz olayına karıştığı iddia edilen kişiler, şikayet sahiplerini, tanıkları ve aileleri ile soruşturmayı yürütenleri doğrudan veya dolaylı olarak denetleyebilecekleri veya onlara hükmedebilecekleri mevkilerden uzaklaştırılmalıdır.

16. Ölenin ailesi ve onların yasal temsilcileri her duruşma ve soruşturmadan haberdar edilmeli, duruşmalara katılabilmeli, soruşturmada toplanan bilgileri okuyabilmeli ve başka kanıtlar sunma hakkına sahip olabilmelidirler. Ölenin ailesi otopsi sırasında bir doktor ya da yetkin bir temsilcinin bulunması için ısrar hakkına sahip olmalıdır. Ölen bir kişinin kimliği tespit edildiğinde bir ölüm tutanağı gönderilmeli ve ölünün ailesi veya yakınlarına derhal bilgi verilmelidir. Soruşturma tamamlandığında ceset onlara iade edilmelidir.

17. Bu tür soruşturmaların yöntem ve saptamaları hakkında uygun bir zaman içinde yazılı bir rapor hazırlanmalıdır. Bu rapor derhal kamuoyuna açıklanmalı ve kanıtların değerlendirilmesinde kullanılan incelemenin boyutları, işlemleri, yöntemleri ve somut tespitleri ile uygulanabilir yasalar temelinde sonuç ve öneriler içermelidir. Rapor ayrıca meydana gelmiş somut olay-

lan ve bu tespitlerin hangi deliller sonucunda yapıldığını ayrıntılı olarak anlatmalı ve korunmaları için kimlikleri gizli kalması gerekenler hariç ifade veren tanıkların isimlerini de liste halinde sunmalıdır. Hükümet uygun bir zaman içinde soruşturma raporuna ya yanıt verir ya da rapora tepki olarak ne gibi adımların atılacağını göstermelidir.

Yasal İşlemler

18. Hükümetler, egemenliği altında bulunan herhangi bir bölgede, meydana gelmiş yasal olmayan, keyfi ve toplu infaz olayına katıldığı saptanmış kişileri yargı önüne çıkartmayı taahhüt etmelidir. Hükümetler bunları ya yargı önüne çıkartmalı ya da onları yargılamak isteyen başka ülkelere iade etmek için katkıda bulunmalıdır. Bu ilke, ihlal edenlerin veya kurbanların kim ve nerede ve hangi uyruktan olduklarına ve ihlalin nerede meydana geldiğine bakılmaksızın uygulanmalıdır.

Yukarıda adı geçen 3 cü ilkeyi saklı tutmak kaydıyla üst rütbeli bir subayın veya bir kamu yetkilisinin emri yasal olmayan keyfi veya toplu infazın gerekçesi olarak gösterilemez. Bu tür olayları önleyebilecek yeterli olanakları varsa amirler, subaylar ve diğer resmi görevliler kendi hiyerarşik denetimleri altında olan yetkililerce işlenen suçlardan sorumlu tutulabilir. Savaş hali, işgal ve diğer kamu zaruret durumları da dahil olmak üzere hiçbir koşul altında yasal olmayan, keyfi veya toplu infazlara karıştığı iddia edilen herhangi bir şahsa yargılanmama dokunulmazlığı tanınmamalıdır.

Yasal olmayan, keyfi ve toplu infazlara kurban gitmiş olanların ailelerine ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere uygun bir zaman içinde adil ve uygun bir tazminat hakkı verilmelidir.